

ПРІОРИТЕТИ ВИЯВЛЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЇЇ БЕЗПЕКИ

Виявлено основні тенденції соціально-економічного розвитку регіонів. Проведено порівняльний аналіз регіонів України за основними соціально-економічними показниками. Визначено диспропорції регіонального розвитку у контексті дослідження її безпеки.

Выявлены основные тенденции социально-экономического развития регионов. Проведен сравнительный анализ регионов Украины по основным социально-экономическим показателям. Определены диспропорции регионального развития в контексте исследования ее безопасности.

Found out basic socio-economic progress of regions trends. The comparative analysis of regions of Ukraine is conducted on basic socio-economic indexes. Certainly main directions of regional development disproportion in the context of strengthening of its security.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, безпека, регіон, соціальна політика, безпека, демографічний розвиток, безробіття, продуктивні сили.

На сучасному етапі розвитку української державності найважливішого значення набувають регіональні аспекти. Причини внутрішніх загроз безпеці держави регіонально диференційовані – це економічні трансформації, безробіття, високий рівень заборгованості із виплати заробітної плати, пенсій і соціальної допомоги, відсутність фінансової дисципліни, слабка захищеність вітчизняних товаровиробників.

Практика господарської діяльності і суспільного життя в Україні в умовах ризиків і невизначеності показали, що багато проблем розвитку держави і забезпечення її безпеки ще не вирішено. Особлива значущість цих завдань на сучасному етапі розвитку людської цивілізації полягає в тому, що сьогодні, в умовах глобалізації, стабільність держави більшою мірою вразлива саме в соціальній і економічній сферах. Те, що сьогодні економічний потенціал України є матеріальною основою національної безпеки, який забезпечує належний рівень обороноздатності країни, захист інтересів держави за кордоном, соціально-економічну стабільність суспільства, фізичний і духовний розвиток нації, безперечно. Саме тому забезпечення соціальної й економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективності життєдіяльності суспільства, досягнення успіху.

До того ж, соціально-економічна сфера є найбільш вразливою в період перетворень і реформ, постійно схильна до дії різного роду загроз. Сьогодні для України характерна, на жаль, диференціація рівнів соціального та економічного розвитку регіонів, що все ще посилюється з переважанням кількості регіонів України, які мають низькі показники.

Тому для реалізації поставлених державою цілей необхідні абсолютно нові вимоги до державного управління. При цьому найважливішим аспектом модернізації державного управління є проведення ефективної регіональної політики, спрямованої на забезпечення не формального, а фактичного рівноправ'я всіх регіонів України.

Актуальність даного завдання не викликає сумніву і визначається наступними обставинами:

по-перше, необхідності урахування специфіки соціально-економічного розвитку регіонів, при виробленні програм розвитку і забезпечення економічної безпеки держави;

по-друге, у зв'язку з нерівномірністю розвитку регіонів, що посилюється, і, відповідно, економічною і соціальною дезінтеграцією країни, загостренням взаємин між центром і регіонами, працівники органів законодавчої і виконавчої влади все більше починають усвідомлювати, що рівень розвитку і безпеки визначається станом регіонів держави і регламентацією їх взаємин;

по-третє, невіршеним завданням у сфері державного управління залишається кількісна оцінка досягнутого рівня соціально-економічного розвитку і безпеки, а також ефективності заходів з його підтримки і підвищення.

Розробкою та дослідженням зазначених аспектів регіонального розвитку та соціальної політики займалися такі вітчизняні вчені, як А.Алімов, Є.Белякова [1], З.Герасимчук [2], Б.Данилишин, О. Демків [3], М.Долішній, С.Дорогунцов [4], Б.Заблоцький, Ю.Заяць [4], С.Злупко, У.Ізард, О.Калитка, В.Кравців, О.Крайник, В.Лишиленко [6], Е.Лібанова, У.Садова, В.Семенов, Л.Семів, Р.Тринько та ін.

Проте все ще актуальною залишається проблема дослідження стану соціальної політики України крізь призму соціально-економічного розвитку регіонів. Так, на думку деяких авторів, планомірний та комплексний регіональний соціально-економічний розвиток слід розглядати з позиції забезпечення виконання концепції «Про сталий розвиток», згідно з якою основні напрямки подальшого регіонального розвитку слід розробляти, враховуючи закономірності розміщення продуктивних сил та виробничих відносин через призму її складових: економічної цілісності, соціальної спрямованості та екологічної безпеки (В.Семенов [10], С.Дорогунцов [4], Ю.Пітюренко [4], З.Герасимчук [2]). А інші дослідники, серед яких В.Лишиленко [6] та Б.Заблоцький [5], акцентують увагу на таких аспектах розвитку та розміщення продуктивних сил, як закономірність територіального поділу праці, концентрації (спеціалізації) виробництва та комплексного розвитку продуктивних сил регіону, що обумовлено особливостями гео економічного розташування, природними, трудовими та фінансовими ресурсами. Ми, загалом, погоджуємося з такими підходами, оскільки окремі регіони вкрай відрізняються за соціально-економічними показниками та демографічною ситуацією.

Загальновідомо, що демографічний фактор є характерним показником, який відображає реальне соціально-економічне становище в державі. Основні демографічні показники свідчать про те, що на 1 січня 2011 р. в Україні проживало 45778,5 тис. осіб [12]. Упродовж 2010 р. чисельність населення зменшилася на 184,4 тис. осіб, або на 4,0 особи в розрахунку на 1000 жителів. У порівнянні з 2009 р. обсяг природного скорочення населення збільшився на 6,3 тис. осіб, або з 4,2 до 4,4 особи в розрахунку на 1000 мешканців. Народжуваність у 2010 р. зменшилася у порівнянні з 2009 р. з 11,1 до 10,8 народжених у розрахунку на 1000 жителів, а смертність – з 15,3 до 15,2 особи. Загалом по Україні спостерігається зменшення населення на 0,36% протягом року і лише у 5 регіонах України (м.Київ, м.Севастополь, Закарпатська, Рівненська, Чернівецька області) відзначено незначний його приріст. Критичними показниками щодо

демографічного відтворення виділяються Чернігівська (-0,95%), Сумська (-0,84%) та Луганська (-0,81%) області, у яких відсоток приросту населення вдвічі нижчий за середній по Україні. Ця негативна тенденція пояснюється низьким рівнем доходів населення і нестабільністю економічної та політичної ситуації в державі.

Додамо також, що одним із основних індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів є показники нарахованої заробітної плати, яка залишається для більшості населення основним джерелом доходів (близько 60%) (рис. 1) [12].

Як бачимо, диференціація рівнів заробітної плати між м. Києвом (найвищий показник – 3600 грн.) та Тернопільською областю (1762 грн.) у 2010 р. склала 2,04 р. Загалом по Україні у 2010 р. середньомісячна заробітна плата склала 2239 грн. Варто зазначити, що лише 5 регіонів України (м. Київ, Київська, Донецька, Дніпропетровська та Луганська області) мають рівень заробітної плати вище середнього по Україні. Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався у Тернопільській, Волинській, Чернігівській і Херсонській областях та не перевищував 78,0% від середнього по економіці.

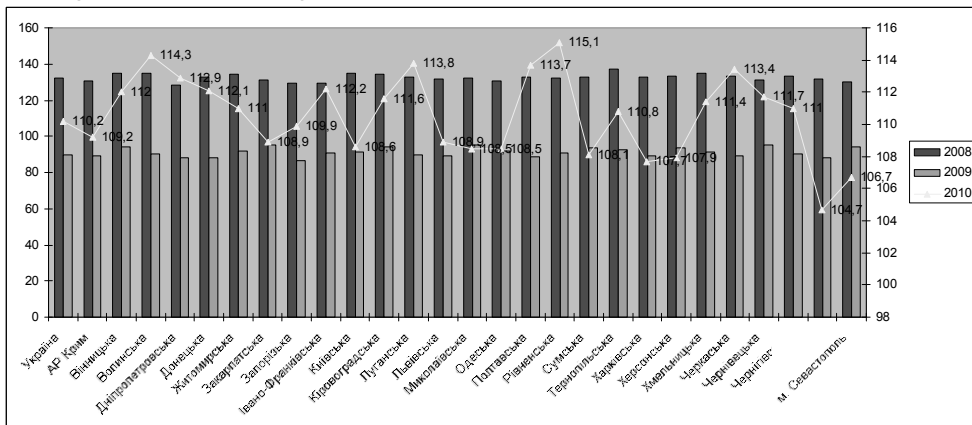

Рис. 1. Темп зростання (зменшення) реальної заробітної плати в розрізі регіонів України, у % до відповідного періоду попереднього року

Значно погіршує рівень життя населення несвоєчасна виплата заробітної плати. Заборгованість із виплати заробітної плати в цілому по Україні у 2009 р. становила 138,1 %, а впродовж 2010 р. скоротилася до 123,9%. Проведені розрахунки свідчать про те, що впродовж 2010 р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати зменшилася на 17,3%, або на 255,3 млн. грн. і на 1 січня 2011 р. склала 1218,1 млн. грн. Зменшення суми заборгованості спостерігалось у 24 регіонах, при цьому найвагоміше – у Дніпропетровській (на 42,1 млн. грн.), Донецькій (на 34,3 млн. грн.), Львівській та Житомирській (на 25,6 млн. грн.), Луганській (на 22,9 млн. грн.) областях і м. Києві (на 31,5 млн. грн.) [12].

Регіональна диференціація соціально-економічного розвитку регіонів України обумовила прийняття відповідних рішень, спрямованих на вирівнювання бюджетів. Тому з метою економічного оздоровлення регіонів і були запроваджені так звані дотації вирівнювання – суми грошових коштів, які виділяються з бюджетів вищого рівня до бюджету нижчого рівня та носять цільове призначення. У табл. 1 нами

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

приведено розподіл дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до Державного бюджету, між державними та місцевими бюджетами на 2010 р. у порівнянні з рейтингами окремих показників, що характеризують соціально-економічний розвиток регіону [8].

Таким чином найвищий коефіцієнт дотаційності спостерігається у Тернопільській області, який складає 1,99. До трійки найбільш дотаційних регіонів також входять Волинська та Закарпатська області (коефіцієнт дотаційності – 1,77). Рейтинги показників соціально-економічного розвитку загалом підтверджують край депресивний стан цих територій. Виняток становить лише показник рівня безробіття в Закарпатській області, який дещо випадає з ряду (8 місце за рейтингом). Найбільш успішними з точки зору дотаційності виглядають Донецька, Дніпропетровська, Київська області та АР Крим.

Серйозне занепокоєння викликає ситуація з безробіттям. Так, за офіційними даними Держкомстату України, кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, на 1 січня 2011 р. становила 585,6 тис. осіб (1,8% населення працездатного віку), або третину всіх безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП (рис. 2) [12].

Таблиця 1

Дотації вирівнювання (показники міжбюджетних трансфертів) та рейтинги показників соціально-економічного розвитку регіонів

Регіони	Розрахунковий обсяг доходів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів (2010 р.)	Дотації вирівнювання з Державного бюджету	Коефіцієнт дотаційності (п.3/п.2)	Рівень дотаційності за рейтингом	Диференціація доходів населення на одну особу, місце за рейтингом (2007 р.)	ВРП* на одну особу, місце за рейтингом (2006 р.)	Інвестиції в основний капітал, на одну особу, місце за рейтингом (початок 2008 р.)	Рівень безробіття за методологією МОП, місце за рейтингом, (початок 2008 р.)
АР Крим	1222827,7	138201,9	(0,11)	26	14	15	12	4
Вінницька	353754,6	411258,0	(1,16)	13	16	21	22	12
Волинська	191610,4	339997,4	(1,77)	2	25	20	16	20
Дніпропетровська	1404645,7	158621,3	(0,11)	25	3	3	4	5
Донецька	1613309,6	490266,4	(0,30)	22	2	2	5	6
Житомирська	281518,5	398213,4	(1,41)	8	17	24	26	24
Закарпатська	208823,1	369520,0	(1,77)	3	27	25	25	8
Запорізька	624947,7	381691,3	(0,61)	20	4	5	13	10
Івано-Франківська	267414,1	347388,9	(1,30)	11	22	14	11	19
Київська	632182,2	127603,1	(0,20)	24	7	7	2	9
Кіровоградська	228095,2	295687,2	(1,30)	10	20	18	20	16
Луганська	584553,8	534983,7	(0,91)	17	9	9	8	13
Львівська	631654,5	803407,8	(1,27)	12	10	12	9	15
Миколаївська	306287,8	349761,6	(1,14)	14	11	11	17	21
Одеська	733069,4	368384,3	(0,50)	21	19	8	6	3
Полтавська	456547,6	315343,3	(0,69)	19	5	4	3	11
Рівненська	230633,6	338039,8	(1,46)	7	23	17	21	25
Сумська	290569,2	293650,5	(1,01)	15	8	16	27	14
Тернопільська	162367,9	322856,8	(1,99)	1	24	26	24	27
Харківська	857176,0	613740,5	(0,72)	18	6	6	7	7
Херсонська	215494,6	371760,6	(1,72)	5	21	23	18	18
Хмельницька	269371,3	420795,7	(1,56)	6	15	22	14	22
Черкаська	326030,5	319384,8	(0,98)	16	18	13	10	23
Чернівецька	151628,5	265898,4	(1,75)	4	26	27	19	26
Чернігівська	243074,2	337726,9	(1,39)	9	12	19	23	17
м. Київ	11915973,9	-	-	-	1	1	1	2
м. Севастополь	532614,1	144512,6	(0,27)	23	13	10	15	1

*ВРП – валовий регіональний продукт

Характерно, що зростання обсягів зареєстрованого безробіття (на 1,3-25,9%)

протягом 2010 р. спостерігалось в усіх регіонах. Найвищий рівень спостерігався в Полтавській області (2,9%), а найнижчий – у м. Києві (0,3%). Із 74,0 тис. вільних робочих місць (вакантних посад) 48,1% передбачалося для робітників, 36,4% – для службовців, решта – для осіб, які не мають професійної кваліфікації. У регіональному розрізі зберігається суттєва диференціація зазначеного показника: від 3 осіб у м. Києві до 618 осіб у Хмельницькій області.

Дослідження та аналіз основних показників соціально-економічного розвитку регіонів України показав, що до високорозвинених (у відносному вітчизняному вимірі) регіонів належать м. Київ, Донецька та Дніпропетровська області. До групи регіонів середнього рівня розвитку входять м. Севастополь, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська області. До групи регіонів з недостатнім рівнем розвитку входять АР Крим, Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, та Чернігівська області. До групи депресивних регіонів входять Волинська, Тернопільська та Чернівецька області.

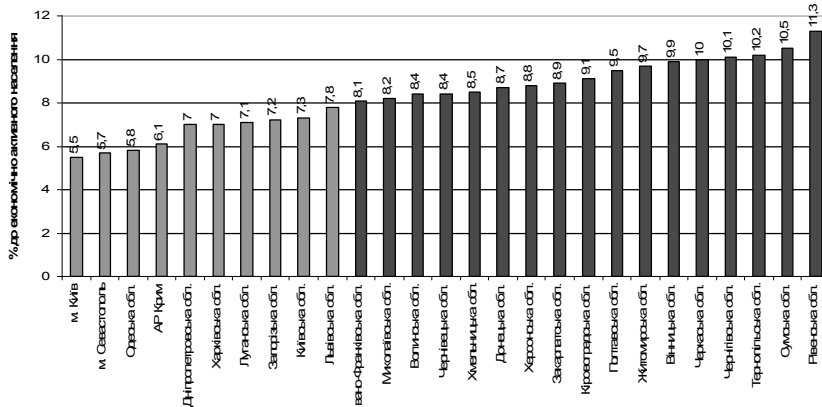

Рис. 2. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років в 2010 р. у відсотках до економічно активного населення

Аналізуючи загалом здобутки України у реалізації державної регіональної політики у соціально-економічній сфері, слід зазначити, що головне завдання – забезпечення достатнього рівня та якості життя населення – не виконане, навіть попри високу частку задовільних соціально-економічних показників. Водночас усунення диспропорцій у розвитку регіонів, вирівнювання відмінностей і забезпечення зростаючих стандартів якості життя населення незалежно від місця його проживання буде сприяти виконанню вищезазначеного завдання, а, отже, для усунення вказаних недоліків, а також мінімізації соціальних ризиків необхідно удосконалити державне стратегічне програмування політики соціальної безпеки. Зокрема, необхідною є розробка відповідної стратегії з тактичними механізмами, які були б спрямовані на: створення сприятливих передумов впливу соціальних факторів на безпечний суспільний та економічний розвиток, посилення ключових функціональних складових соціальної безпеки з використанням інструментів соціальної політики на регіональному рівні, розвиток та трансформацію більшості

соціальних детермінант покращення соціальної безпеки на регіональному рівні.

Загалом, для забезпечення соціальної безпеки регіону необхідні сприятливі соціально-економічні умови: розвиток економіки та підприємництва, збільшення зайнятості населення, подолання демографічної кризи, забезпечення доступу до якісної системи освіти, охорони здоров'я, культурних цінностей, міграційної безпеки населення. Використання засобів та інструментів, об'єднаних в єдиний цілісний механізм, дозволить розробити стратегію управління системою соціально-економічного розвитку регіонів України.

Список використаних джерел:

1. Белякова Е.В. Новая парадигма регионального развития / Е.В. Белякова [Электронный ресурс] // Проблемы современной экономики. – 2009. - №2(30). – С13-20.
2. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: монографія/З.В. Герасимчук. – Луцьк: Надстр'я, 2001. – 528 с.
3. Демків О. Местные бюджеты США / О. Демків // Экономика Украины. – 1995. – №6. – С. 81 – 84.
4. Дорогунцов С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підруч./С.І. Дорогунцов, Ю.І. Заяць та ін. //за заг. ред. Дорогунцова С.І. – К.:КНЕУ, 2005. – 988 с.
5. Заблоцький Б.Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. / Б.Ф. Заблоцький. – Львів: «Новий світ-2000», 2007. – 548 с.
6. Лишиленко В.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / В.І. Лишиленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 325 с.
7. Лісовий А. В. Розукрупнення областей – перший етап адміністративно-територіальної реформи / А. В. Лісовий // Економіст. – 2008. – №8 (серпень). – С. 26 – 30.
8. Мельник С.В. Тенденції регіонального розвитку соціальної політики в Україні /С.В.Мельник , І.Є.Татарінов //Інформаційна записка.- Л.: ДУ НДІ СТВ, 2011.- 26с.
9. Мельник С.В. Механізм регулювання соціально-трудової сфери України. – К.: Вид-во. "Соцінформ", – 2009. – 786 с.
10. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. / В.Ф. Семенов. – К.: «МП Леся», 2008. – 596 с.
11. Юрчишин І. Дослідження регіональних аспектів соціально-економічного розвитку України / І. Юрчишин // Україна: аспекти праці. – 2009. – №5. – С. 39 – 44.
12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>